

ความทรงจำสงครามโลกครั้งที่ 2 ในนวนิยาย *กระทิงป่าขุนยวม*

ทนพร ตรีรัตน์สกุลชัย^{1*} และ Yusuke Tominaga²

¹ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ประเทศไทย

² College of Humanities and Social Sciences, Southern Taiwan University of Science and Technology, Taiwan

Memories of the Second World War in *Krathing Pa Khun Yuam*

Thanabhorn Treeratsakulchai^{1*} and Yusuke Tominaga²

¹ Faculty of Humanities, Chiang Mai University, Thailand

² College of Humanities and Social Sciences, Southern Taiwan University of Science and Technology, Taiwan

Article Info

Research Article

Article History:

Received 11 March 2021

Revised 2 January 2022

Accepted 10 February 2022

คำสำคัญ

กระทิงป่าขุนยวม

ความทรงจำสงครามโลกครั้งที่ 2
ขุนยวม

Keywords:

Krathing Pa Khun Yuam

World War II memories

Khun Yuam

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการนำเสนอความทรงจำสงครามโลกครั้งที่ 2 ผ่านความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในขุนยวมและทหารญี่ปุ่นที่ปรากฏในนวนิยายเรื่อง *กระทิงป่าขุนยวม* จากการศึกษาพบว่าในขณะที่สื่อวัฒนธรรมอื่นๆ ของไทยนำเสนอทหารญี่ปุ่นในแง่ศัตรูของชาติหรือในแง่ของผู้มีมนุษยธรรม *กระทิงป่าขุนยวม* กลับนำเสนอความสัมพันธ์ระหว่างทหารญี่ปุ่นและคนท้องถิ่นในลักษณะที่สามารถต่อรองและเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน อีกทั้ง “ถนนญี่ปุ่น” ผลพวงจากสงครามฯ ยังได้สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ของคนท้องถิ่นกับคนนอกที่เดินทางเข้ามายังพื้นที่ ความสัมพันธ์นี้กลับเป็นความสัมพันธ์ที่คนท้องถิ่นถูกกดขี่และเอาเปรียบจนกลายเป็นบาดแผลที่ยิ่งกว่าสงครามฯ ที่เกิดขึ้น

Abstract

This article aims to study the memories of World War II through the relationship between the Khun Yuam people and the Japanese in *Krathing Pa Khun Yuam*. From the study, it is found that while other Thai cultural productions regard the Japanese as an enemy of the nation or humanity, *Krathing Pa Khun Yuam* on the other hand represents the relationship between Japanese soldiers and local people in a negotiable and mutually beneficial manner. Moreover, the “Japanese road” as a by-product from World War II also reflects the relationship of the local people and the people who visit the area; this relationship turns out to be one in which the local people are oppressed and exploited and become even more traumatized than during the war.

* Corresponding author

E-mail address:

Thanabhorn.t@cmu.ac.th

1. บทนำ

กระทิงป่าขุนยวม ผลงานนวนิยายของณัฐวัฒน์ อุทธีกร (2507-2554) ณัฐวัฒน์เริ่มสนใจวรรณกรรมจากการอ่านวรรณกรรมเชิงนิเวศของนักเขียนชาวไทยและชาวต่างประเทศต่างๆ จนในปี พ.ศ. 2547 ได้เข้าสู่วงการวรรณกรรมเต็มตัวโดยแปลเรื่อง *A Zoo in My Luggage* ของ Gerald Durrell แต่ไม่ได้ตีพิมพ์เนื่องจากติดปัญหาคำลิขสิทธิ์ ในปี พ.ศ. 2548 ณัฐวัฒน์ตีพิมพ์วรรณกรรมเยาวชน *หนูน้อยนิยมไพร* ซึ่งนับว่าเป็นผลงานเรื่องแรก ต่อมาได้รับรางวัลชมเชยลูกโลกสีเขียวประเภทงานเขียนจากผลงานนวนิยาย เรื่อง *ลูกไม้แห่งบ้านดงตะเคียนงาม* ในปี พ.ศ. 2549 รางวัลรองชนะเลิศประเภทนวนิยายสำหรับเยาวชนแฉกจากผลงานวรรณกรรมเยาวชน เรื่อง *ตัวเล็กหัวใจร็อค* ในปี พ.ศ. 2550 รางวัลรองชนะเลิศเรื่องสั้นยอดเยี่ยมนายอินทร์อะวอร์ด จากเรื่องสั้น เรื่อง “คนรักธรรมชาติ” และรางวัลชมเชยพานแว่นฟ้าจากเรื่องสั้น “หนานบุญชายขาว” ปี พ.ศ. 2551

ในวัยเด็ก ณัฐวัฒน์มีโอกาสเดินทางติดตามบิดาซึ่งเป็นข้าราชการกรมป่าไม้ไปหน่วยป่าไม้ต่างๆ จากประสบการณ์นี้ทำให้เขาได้ใกล้ชิดกับป่าและชอบใช้ชีวิตอยู่กับธรรมชาติ หลังจากสำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมต้นจากโรงเรียนเซนต์คาเบรียลแล้ว ณัฐวัฒน์ศึกษาต่อระดับมัธยมปลายสายอาชีวศึกษาด้านศิลปะ ระดับปริญญาตรีด้านวรรณกรรมภาษาอังกฤษที่มหาวิทยาลัยพายัพ จังหวัดเชียงใหม่ และระดับปริญญาโทที่คณะศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาการสอนภาษาอังกฤษ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ก่อนจะเข้าสู่วงการวรรณกรรมเต็มตัว ณัฐวัฒน์ได้เคยเป็นอาจารย์พิเศษสอนวิชาภาษาอังกฤษในมหาวิทยาลัยพายัพ นักธุรกิจทำนาถุ้ง ทำป่าไม้ประเทศลาวมาก่อน (ณัฐวัฒน์ อุทธีกร, 2552, น. 7-8) ด้วยอุดมการณ์อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของณัฐวัฒน์ที่ “อยากให้คนอ่านหันมาสนใจดูแลป่าและรักษาระบบนิเวศมากขึ้น (ณัฐวัฒน์ อุทธีกร, 2552, น. 8) ทำให้เขาได้สร้างงานเขียนเชิงสารคดี ได้แก่ *ตะลุยกป่าล้านช้าง* (2552) *ตะลุยกป่าล้านนา* (2552) และผลงานวรรณกรรมเชิงนิเวศจำนวนมาก เช่น *ทายาทพรานไพร* (2550) *รางวัลจากป่า* (2553) และรวมไปถึง *กระทิงป่าขุนยวม* (2553) นิยายแนวป่าอิงประวัติศาสตร์ที่สร้างขึ้นจากการรับรู้เกี่ยวกับความทรงจำสงครามโลกครั้งที่ 2 ในขุนยวมของณัฐวัฒน์เอง

กระทิงป่าขุนยวม (2553) ถ่ายทอดเรื่องราวของชาวปกากะญอที่อาศัยในพื้นที่อำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอนในช่วงคาบเกี่ยวเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 ในช่วงเวลานั้น (พ.ศ. 2484) ญี่ปุ่นร่วมกับรัฐบาลไทยได้สร้างเส้นทางเดินทัพในจังหวัดแม่ฮ่องสอนเพื่อผ่านไปยังพม่า 2 เส้นทาง คือ 1) เส้นทางแม่มาลัย-ปาย-แม่ฮ่องสอน-ขุนยวม และ 2) เส้นทางแม่แจ่ม-ขุนยวม-ต่อแพ-ห้วยต้นนุ่น (รัศมี ชูทรงเดช, 2556, น. 12) ช่วงปลายสงครามเกิดการปะทะรุนแรงที่เมืองอิมพาลและโคฮิมาในประเทศอินเดีย กองทัพญี่ปุ่นถูกล้อมและตีแตก จึงได้ถอยร่นเข้ามาพักพิงและตั้งหลักในบริเวณอำเภอขุนยวมตั้งแต่กลางปี พ.ศ. 2486 ทหารญี่ปุ่นเหล่านี้ได้อาศัยอยู่ที่ขุนยวมจนกระทั่งสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 ใน พ.ศ. 2488 (เชิดชาย ชมรัช, 2555,

น. 23-25) *กระทิงป่าขุนยวม* จึงนับว่าเป็นวรรณกรรมที่ถ่ายทอดความทรงจำสงครามโลกครั้งที่ 2 ในพื้นที่ชายขอบที่แทบไม่มีใครรับรู้ว่าเคยมีความเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2

วรรณกรรมไทยที่บอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้นมีจำนวนน้อยมาก ทั้งนี้อาจเนื่องมาจาก 1) การประกาศใช้ภาษาไทยแบบใหม่ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม 2) ความกดดันจากกองทัพญี่ปุ่นที่ต้องการให้สิ่งพิมพ์ของไทยเสนอเรื่องราวที่เป็นประโยชน์ต่อกองทัพญี่ปุ่น จึงทำให้วรรณกรรมไทยที่เกี่ยวกับสงครามโลกครั้งที่ 2 แต่งขึ้นหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดแล้ว (ประคอง เจริญจิตรกรรม, 2534) งานศึกษาเกี่ยวกับวรรณกรรมไทยที่บอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับสงครามโลกครั้งที่ 2 ของประคอง เจริญจิตรกรรม (2534) และอิงอร สุพันธุ์วิช (2559) แม้จะมีประเด็นร่วมในการนำเสนอวรรณกรรมไทยที่สะท้อนสังคมในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ก็ตาม แต่ยังไม่ได้สำรวจถึงประเด็นความทรงจำของสงครามโลกครั้งที่ 2 ในงานวรรณกรรม ในขณะที่งานศึกษาของนัทธนี ประสานนาม และหัตถกกาญจน์ อารีศิลป์ ได้กล่าวถึงประเด็นความทรงจำสงครามโลกครั้งที่ 2 ในงานวรรณกรรมไทยอย่างจริงจัง โดย Areesilp (2016) ได้ศึกษาแนวคิดตลอดจนการนำเสนอความทรงจำสงครามโลกครั้งที่ 2 ใน *Chungking Sexpress* ของอนุสรณ์ ติปยานนท์ พบว่า *Chungking Sexpress* นำเสนอความทรงจำบาดแผลของผู้แพ้สงครามผ่านเรื่องราวความรักระหว่างทหารญี่ปุ่นและหญิงบำเรอกามชาวจีนในลำปางในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 อันสะท้อนให้เห็นถึงการธำรงรักษาความเป็นมนุษย์ท่ามกลางความโหดร้ายของสงคราม ในขณะที่ Prasannam (2017)¹ ได้ศึกษาสื่อวัฒนธรรมไทยทั้งจากสื่อภาพยนตร์และละครโทรทัศน์ที่ถ่ายทอดความทรงจำสงครามโลกครั้งที่ 2 งานศึกษานี้เป็นงานศึกษาที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับบทความวิจัยนี้จึงขอลำดับถึงโดยละเอียดต่อไป

ในงานศึกษาของนัทธนีได้อ้างถึงแก่นเรื่องสำคัญ 2 ประการในประวัติศาสตร์ชาตินิยมไทยจากงานของ Strate (2015, pp. 3-5) อันได้แก่ 1) สยามไม่เคยตกเป็นอาณานิคมของชาติใด และ 2) การเสียดินแดน เมื่อญี่ปุ่นเข้ามาช่วยไกล่เกลี่ยการเสียดินแดนฝั่งแม่น้ำโขงให้ไทยและไทยตกลงเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ประวัติศาสตร์นี้ได้ละเมิดแก่นเรื่องที่ 1 ส่งผลให้การเล่าความทรงจำสงครามโลกครั้งที่ 2 ของไทยมีปัญหาตามมา ดังนี้

1) สงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นช่วงเวลาเดียวในประวัติศาสตร์ไทยที่พระมหากษัตริย์ไม่ได้ประทับอยู่ภายในประเทศ การเล่าเหตุการณ์ในช่วงสงครามโลกครั้งที่สองจึงเปิดกว้างให้สามัญชนได้เล่าความทรงจำ

2) เมื่อสถานะของประเทศไทยไม่ได้เป็นทั้งผู้แพ้และผู้ชนะในสงครามฯ ส่งผลให้ความทรงจำแห่งชาติวางขบวนการเสรีไทยเป็นวีรบุรุษของเรื่องเล่าและมองความร่วมมือของรัฐบาลกับกองทัพญี่ปุ่นว่าเป็นความร่วมมือที่ถูกกดดันบังคับ

¹ ผู้เขียนขอขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ ดร.นัทธนี ประสานนาม อย่างยิ่งที่กรุณาส่งเอกสารชิ้นนี้มาให้ศึกษา

3) แก่นเรื่อง “สยามไม่เคยตกเป็นอาณานิคมของชาติใด” สวนทางกับประวัติศาสตร์อาณานิคมของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กล่าวคือเหตุการณ์หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 สำหรับชาติอื่น ๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้คือการต่อสู้ชาติ แต่กรณีประเทศไทยกลับไม่ได้เป็นเช่นนั้น จากปัญหาการล่าความทรงจำสงครามโลกครั้งที่ 2 ของไทยเช่นนี้ส่งผลให้ “ความทรงจำสงครามโลกครั้งที่สองมีเสียงเงียบกว่าความทรงจำแห่งชาติอื่น ๆ” (นัทธนี ประสานนาม, 2560, น. 242) และ “ทำให้ชุมชนความทรงจำของไทยประดิษฐ์โวหารการล่าความทรงจำสงครามโลกครั้งที่สองที่เป็นเอกลักษณ์ขึ้นเอง ซึ่งส่งผลต่อการสร้างพื้นที่ความทรงจำและความทรงจำเทียมในชั้นหลัง” (นัทธนี ประสานนาม, 2560, น. 246)

จากแนวคิดนี้ Prasannam (2017) พบว่า การล่าความทรงจำสงครามโลกครั้งที่ 2 ผ่านสื่อภาพยนตร์และละครโทรทัศน์ของไทยนั้น 1) ปรากฏภาพแทนของเสรีไทยในรูปแบบที่หลากหลาย ทว่าภาพแทนของเสรีไทยบางส่วนกลับถูกทำลายด้วยความทรงจำพื้นถิ่นเนื่องจากถูกนำเสนอในฐานะผู้ร้ายและผู้แพ้ ดังเช่นเสรีไทยใน “บุญผ่อง” “ดราวยัน” และ “7 ประจัญบาน 2” 2) สื่อภาพยนตร์และละครไทยบางส่วนได้สะท้อนความทรงจำได้กลับและความทรงจำพื้นถิ่นที่ไม่ได้ปรากฏความทรงจำหลักเกี่ยวกับสงครามโลกครั้งที่ 2 ของไทย 3) ความทรงจำเกี่ยวกับสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่สะท้อนผ่านสื่อภาพยนตร์และละครไทยสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ทางการเมืองและสังคมไทยในยุคต่าง ๆ เช่น การนำเสนอการต่อต้านทหารญี่ปุ่นใน “คู่กรรม” ในช่วงทศวรรษ 1970 นั้นอาจตีความเชื่อมโยงถึงการกวาดล้างคอมมิวนิสต์ในช่วงเวลาเดียวกัน จากประเด็นต่าง ๆ ดังนี้ทำให้สามารถนำมาสู่ข้อสรุปที่ว่า สื่อภาพยนตร์และละครไทยได้นำเสนอความทรงจำสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ก้าวข้ามวาทกรรมชาตินิยม โดยเน้นนำเสนอบาดแผลจากสงครามและความมีมนุษยธรรมเพื่อจัดวางตำแหน่งแห่งที่ของประเทศไทยในช่วงสงครามฯ และกลบเกลื่อน “ปม” ที่ไทยไม่ได้เป็นผู้ชนะสงครามครั้งนี้ นอกจากนี้ ด้วยเหตุที่การผลิตสร้างความทรงจำสงครามโลกครั้งที่ 2 ผ่านสื่อภาพยนตร์และละครไทยนั้นประกอบขึ้นจากหลากหลายปัจจัย ทั้งจากบริบททางสังคม การเมือง และวัฒนธรรมภายในและภายนอกประเทศ อีกทั้งการผลิตสื่อยังประกอบด้วยผู้กระทำการที่หลากหลาย อีกทั้งความทรงจำสงครามโลกครั้งที่ 2 ของไทยแตกต่างจากความทรงจำประวัติศาสตร์อื่นๆ เนื่องจากสถาบันพระมหากษัตริย์ได้รับทาบในช่วงเวลานี้ ดังนั้นความทรงจำสงครามโลกครั้งที่ 2 ของไทยจึงเป็นลักษณะข้ามชาติข้ามพรมแดน (transnationalism) มากกว่าในลักษณะของจินตนาการถึงความเป็นชาติ (imagined community)²

เมื่อกลับมาพิจารณาความทรงจำสงครามโลกครั้งที่ 2 ใน *กระทิงป่าขุนยวม* กับสื่อต่างๆ จากงานศึกษาที่ผ่านมา พบลักษณะร่วมคือการเป็นความทรงจำที่แทบไม่ปรากฏในความทรงจำ

² สามารถดูงานศึกษาของนัทธนีเกี่ยวกับความทรงจำสงครามโลกครั้งที่ 2 ในสื่อวัฒนธรรมไทยเพิ่มเติมได้ที่ นัทธนี ประสานนาม (2559a, 2559b, 2560, 2562)

สงครามโลกครั้งที่ 2 ของประวัติศาสตร์กระแสหลักเช่นเดียวกับความทรงจำในละคร “บุญผ่อง” “มอม” และ *Chungking Sexpress* ทว่าประเด็นที่แตกต่างกันก็คือความทรงจำสงครามโลกครั้งที่ 2 ใน *กระทิงป่าขุนยวม* ไม่มีวีรบุรุษ ไม่มีเสรีไทย ไม่มีฝ่ายสัมพันธมิตร ไม่มีผู้ร้าย ผู้แพ้ มีเพียงคนชายขอบและทหารญี่ปุ่น และแน่นอนว่าคนชายขอบเหล่านี้ล้วนไม่ได้ยึดโยงกับความรู้สึกอันผูกกับชาติที่ยิ่งใหญ่ *กระทิงป่าขุนยวม* จึงนับว่าเป็นพื้นที่แห่งความทรงจำ (sites of memory) ประการหนึ่งที่นำเสนอใจที่ควรค่าแก่การศึกษา

บทความวิจัยฉบับนี้มุ่งศึกษานวนิยาย *กระทิงป่าขุนยวม* ในฐานะผลผลิตของความทรงจำสงครามโลกครั้งที่ 2 ในพื้นที่ขุนยวม เพื่อสำรวจการนำเสนอความทรงจำสงครามโลกครั้งที่ 2 ผ่านความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในขุนยวมและทหารญี่ปุ่น และวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการนำเสนอความทรงจำนี้และความทรงจำทางการต่อไป วิธีวิจัยในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จะใช้ประยุกต์แนวคิดความทรงจำวัฒนธรรมศึกษา (cultural memory studies) กับการศึกษาวรรณกรรมตามที่นิธิย ประสานนาม (2562, น. 78-90) ได้นำเสนอไว้ โดยนิธิยได้นำวิธีวิทยาของนักวิชาการมาพัฒนาเป็นชุดคำถามสำคัญ 3 ประการคือ 1) ความทรงจำในวัฒนธรรมมาจากรหรือเกี่ยวข้องกับพื้นที่ความทรงจำใด? 2) วัฒนธรรมนำเสนอความทรงจำอย่างไร? 3) เมื่อวัฒนธรรมถูกเขียนและเผยแพร่แล้ว วัฒนธรรมดำรงอยู่อย่างไรในวัฒนธรรมความทรงจำในบริบทชุมชน บริบทชาติ และบริบทข้ามชาติข้ามวัฒนธรรม? ด้วยเหตุนี้ เพื่อตอบคำถามประการที่ 1 ในส่วนต่อไปของบทความจะขอนำเสนอเกี่ยวกับความทรงจำสงครามโลกครั้งที่ 2 ในพื้นที่ขุนยวมเพื่อให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของ *กระทิงป่าขุนยวม* กับพื้นที่ขุนยวมต่อไป

2. สำรวจพื้นที่แห่งความทรงจำสงครามโลกครั้งที่ 2 ในขุนยวม

เมื่อความทรงจำเลื่อนรางหายไป พื้นที่แห่งความทรงจำ (sites of memory) จะอุบัติขึ้นเพื่อผลิตสร้าง แสดง กำหนดสถาปนา รักษาความทรงจำนั้นผ่านรูปแบบที่หลากหลาย เช่น อนุสาวรีย์ พิธีกรรม งานเทศกาล พิพิธภัณฑสถาน ภาพยนตร์ วรรณกรรม ฯลฯ จากพื้นที่แห่งความทรงจำที่ถูกประดิษฐ์ขึ้นเช่นนี้ สังคมจะซึมซับและสืบทอดความทรงจำที่เปลี่ยนรูปไปจากเดิม (Nora, 1989) เช่นเดียวกับความทรงจำสงครามโลกครั้งที่ 2 ในขุนยวมที่ถูกรื้อฟื้นและผลิตสร้างผ่านพื้นที่แห่งความทรงจำรูปแบบต่าง ๆ

ความทรงจำสงครามโลกครั้งที่ 2 ในขุนยวมถูกรื้อฟื้นขึ้นในปี พ.ศ. 2538 เมื่อเชิดชาย ชมรัช ได้เข้ามาดำรงตำแหน่งที่สถานีตำรวจภูธรอำเภอขุนยวม ระหว่างที่ออกตรวจพื้นที่ เชิดชายได้เห็นวัตถุสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 มากมาย ด้วยความสนใจของเก๋จึงได้ซื้อเก็บสะสมไว้จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2539 เชิดชายได้นำของสะสมส่วนหนึ่งมาจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานโลก

ครั้งที่ 2 ของขุนยวมและเริ่มสืบค้นเรื่องราวของขุนยวมในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 จากการพูดคุยกับผู้คนในท้องถิ่น³ ในปี พ.ศ. 2541 จังหวัดแม่ฮ่องสอนได้รับงบประมาณ จำนวน 138,470 บาท จากมูลนิธิเอโตะ ประเทศญี่ปุ่น (慧燈財団) เพื่อสำรวจเส้นทางเดินทัพของทหารญี่ปุ่นสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ อำเภอเมือง อำเภอป่าเยี้ย อำเภอปางมะผ้า และอำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน (ไทยรัฐ, 2541) ในปีถัดมา พ.ศ. 2542 ห้างหุ้นส่วนจำกัด เฌอ กรีน ภายใต้การสนับสนุนงบประมาณจากมูลนิธิเอโตะได้เข้ามาดำเนินโครงการศึกษานุรักษ์แหล่งฝังศพทหารญี่ปุ่นสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 จังหวัดแม่ฮ่องสอนและออกแบบภูมิทัศน์รอบพิพิธภัณฑสถานฯ ตลอดจนได้ผลิตวีดิทัศน์นำชมพิพิธภัณฑสถานฯ ขึ้น (รัศมี ชูทรงเดช, 2556, น. 33)

วีดิทัศน์นำชมพิพิธภัณฑสถานฯ⁴ มีความยาวประมาณ 10 นาที เนื้อหา 5 นาทีแรกบรรยายความเป็นมาของสงครามโลกครั้งที่ 2 ก่อนที่จะเข้าสู่การประกาศสงครามต่อฝ่ายสัมพันธมิตรของญี่ปุ่น การยกพลขึ้นบกที่ประเทศไทย และการลงนามเป็นพันธมิตรร่วมกันระหว่างไทยและญี่ปุ่น จากนั้นวีดิทัศน์ได้นำเข้าสู่เนื้อหาการก่อสร้างเส้นทางผ่านอำเภอขุนยวมสู่พม่าที่ทำให้เกิดมิตรไมตรีที่ตระหว่งทหารญี่ปุ่นและชาวบ้านในขุนยวม เนื้อหา 5 นาทีหลังของวีดิทัศน์ได้เปลี่ยนเสียงบรรยายเป็นเสียงผู้หญิงและใช้สรรพนาม “ฉัน” เล่าเรื่องแทน “แก้ว”⁵ หญิงสาวขุนยวมเพื่อถ่ายทอดเรื่องราวโศกนาฏกรรมความรักของตนกับ “ฟูโกตะ” ทหารญี่ปุ่น จากเนื้อหาของวีดิทัศน์ดังที่ได้กล่าวมานี้เห็นได้ชัดเจนว่าเนื้อหาความทรงจำสงครามโลกครั้งที่ 2 ของขุนยวมที่ถ่ายทอดผ่านสื่อวีดิทัศน์ถูกขับเน้นถึงมิตรภาพอันดีระหว่างทหารญี่ปุ่นและชาวขุนยวม ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการที่มืองค์กรญี่ปุ่นเป็นผู้สนับสนุนงบประมาณในการปรับปรุงพิพิธภัณฑสถานฯ และการผลิตสื่อ เหนือสิ่งอื่นใด วีดิทัศน์นี้ถือเป็นวัตถุสำคัญในการส่งผ่านความทรงจำแก่ผู้คนที่ได้เข้ามาเยี่ยมชมพิพิธภัณฑสถานฯ ทั้งจากภายในและภายนอกชุมชนในช่วงเวลาหนึ่ง

³ ดูเพิ่มเติมได้ที่ เชิดชาย ชมรัช (ม.ป.ป., 2555)

⁴ ปัจจุบัน พิพิธภัณฑสถานสงครามโลกครั้งที่ 2 ขุนยวม ได้ถูกปรับปรุงเป็นอนุสรณ์สถานมิตรภาพไทย-ญี่ปุ่น ขุนยวม และผู้ดูแลได้จัดทำวีดิทัศน์นำชมอนุสรณ์สถานฯ เรื่องใหม่ อย่างไรก็ตาม สำหรับวีดิทัศน์นำชมพิพิธภัณฑสถานฯ เติมนำชมได้ทาง <https://www.youtube.com/watch?v=zIDw3bx7poo>

⁵ แก้ว จันทสิมา เดิมเป็นแม่ค้าขายผลไม้ได้พบกับนายทหารญี่ปุ่นชื่อว่า จำสับเอกฟูโกตะ ฮิเดโอะ เมื่อครั้งที่หนีมาพักอาศัยอยู่ที่วัดโพธาราม ในครั้งนั้นจำสับเอกฟูโกตะป่วยเป็นโรคบิด แก้วกับพ่อช่วยรักษาจนจำสับเอกฟูโกตะหายดี เพื่อเป็นการตอบแทนพระคุณ จำสับเอกฟูโกตะจึงช่วยงานต่าง ๆ ในบ้านแก้วมาโดยตลอด ต่อมาพ่อของแก้วยกแก้วให้จำสับเอกฟูโกตะเพราะประทับใจในความขยันทำงานของเขา ทั้งคู่แต่งงานอยู่กินกันมาประมาณ 10 ปี ให้กำเนิดบุตรชาย 2 คน ใน พ.ศ. 2494 ซึ่งเป็นปีที่ให้กำเนิดบุตรชายคนที่ 2 มีตำรวจ 2 นายมาจับกุมจำสับเอกฟูโกตะในข้อหาละเมิดกฎหมายไทยเนื่องจากไม่จดทะเบียนสมรสจึงไม่มีสิทธิอยู่อาศัยในแผ่นดินไทยต่อไป จำสับเอกฟูโกตะจึงถูกคุมตัวไป เล่าต่อกันว่าระหว่างถูกจับกุม จำสับเอกฟูโกตะพยายามหลบหนีจึงถูกยิงก่อนถูกควบคุมตัวส่งไปกรุงเทพฯ ต่อมาถูกส่งตัวเข้าคุกและป่วยหนักจนเสียชีวิตในที่สุด

วิถีทัศน์นำชมพิพิธภัณฑ์นี้ได้รับเสียงชื่นชมจากผู้เข้าชม⁶ ว่า “นำเสนอวิถีทัศน์ได้ดี” (คณะสำรวจกองข่าวสาร ททท., 2550, น. 63) “ประทับใจมากกับการชมในครั้งนี้” (พิมพ์พันธ์ อินดา, 2549, น. 35) “อยากพบคุณยายแก้ว นางเอกในภาพยนตร์ อยากให้ท่านเล่าเรื่องให้ฟัง” (คณะเจ้าหน้าที่ โรงพยาบาลหลังสวน จังหวัดชุมพร, 2549, น. 38) ในขณะเดียวกันก็ได้รับเสียงวิพากษ์วิจารณ์จากนักวิชาการเป็นต้นว่า “เรื่องราวที่นำเสนอไม่ได้กล่าวถึงส่วนสำคัญของประวัติศาสตร์ของขุนยวมเลย นั่นคือ คนท้องถิ่น ผู้ที่มองเห็น เป็นพยาน อยู่ร่วมประสบการณ์ และเป็นส่วนหนึ่งในประวัติศาสตร์ในครั้งนั้น” (ศุภร ชูทรงเดช, 2556 น. 177) หรือในเชิงที่ว่า “เรื่องราวชีวิตของยายแก้ว จันทสีมา ได้ถูกหยิบยกมาสร้างเป็นเรื่องราวทัศน์เพื่อแสดงให้เห็นถึงมิตรภาพระหว่างคนไทยกับทหารญี่ปุ่น...ตำนานเล่าขานของเรื่องความรักระหว่างทหารญี่ปุ่น “โกโบริ” กับสาวไทใหญ่ ฉบับขุนยวม” (รัศมี ชูทรงเดช, 2556, น. 42) กลายเป็นภาพตัวแทนความจริงของความสัมพันธ์ที่ตึงเครียดระหว่างไทย-ญี่ปุ่น “ทั้งที่ความเป็นจริงในยุคนั้น จากข้อมูลที่น่าเสนอไปก่อนหน้านี้ การเป็นเมียทหารญี่ปุ่นได้รับการยอมรับเพียงใดจากชุมชนในช่วงเวลานั้น ก็ไม่มีใครกล่าวถึง หรืออยากจะทำถึง” (รัศมี ชูทรงเดช, 2556, น. 43) และวิพากษ์ในเชิงที่ว่า “ผู้เขียนบทวิถีทัศน์ได้ตระหนักถึงผลกระทบของเนื้อหาในภาพเหล่านั้นต่อผู้ชมมากเพียงใด ภาพเหล่านั้นจะกลายเป็น ‘ภาพสำเร็จ’ ที่ตรึงความคิดของผู้ชมไว้กับมิตรภาพอันดีงามของชาวบ้านกับทหารญี่ปุ่น” (ชีวลีสิทธิ์ บุญยเกียรติ, 2556, น. 77-78)

พ.ศ. 2550 รัศมี ชูทรงเดช เริ่มโครงการวิจัย “การสืบค้นและจัดการมรดกทางวัฒนธรรม อย่างยั่งยืนในอำเภอบางปะปวยลา-ปางมะผ้า-ขุนยวม” วัตถุประสงค์สำคัญประการหนึ่งของโครงการวิจัยนี้คือ “เพื่อประมวลประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจากประวัติความทรงจำ/ประวัติศาสตร์บอกเล่าของคน ที่อาศัยอยู่ในอำเภอบางปะปวยลา ปางมะผ้า และขุนยวม” (รัศมี ชูทรงเดช และคณะ, 2552, บทคัดย่อสำหรับผู้บริหาร) กลางปี พ.ศ. 2551 ณัฐวัฒน์ได้พบกับรัศมี ซึ่งเป็นเพื่อนพี่สาวของเขาที่หางสรรพสินค้าแห่งหนึ่งโดยบังเอิญ รัศมีจึงชักชวนให้เขาลงพื้นที่วิจัยด้วยกัน ในตอนแรก ณัฐวัฒน์ตั้งใจจะลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลเขียน “สารคดีท่องเที่ยวตะลุยป่าตามหาแหล่งโบราณคดีสนุก ๆ เฮฮา” (ณัฐวัฒน์ อุทธรังกร, 2553, น. 6) แต่หลังจากที่เขาได้เข้าไปสำรวจเส้นทางทหารญี่ปุ่นสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 กับศุภร ชูทรงเดช (น้องชายของรัศมี) แล้ว ก็ได้เปลี่ยนใจมาเขียนนวนิยายเรื่องนี้แทน⁷

⁶ ข้อมูลทั้งหมดจากสมุดเยี่ยมชมอนุสรณ์สถานมิตรภาพไทย-ญี่ปุ่น ขุนยวม เล่มที่ 3 (เอกสารยังไม่ได้ตีพิมพ์)

⁷ นอกจากนี้ ณัฐวัฒน์ยังมีความทรงจำระหว่างเขากับกระตัง โดยครั้งหนึ่งช่วงวัยเด็กเขาได้มีโอกาสไปเขาใหญ่และได้พบกับลูกกระตังกำพร้าชื่อจุ่มจุ่ม แม่ของกระตังตัวนี้ถูกพรานยิงตาย “จำได้ว่าเวลาเล่นกับมัน ผมเอามือไปตบหน้าผากมัน มันจะตบกลับสุดแรง เราปะลองกำลังกัน ผมแพ้มันทุกที” (ณัฐวัฒน์ อุทธรังกร, 2552, น. 78) ต่อมากระตังตัวนี้ตายเนื่องจากกินพลาสติกและผ้าที่นักท่องเที่ยวตกไว้จนแน่นท้อง ความทรงจำของ ณัฐวัฒน์เกี่ยวกับกระตังตัวนี้น่าจะเป็นอีกแรงบันดาลใจหนึ่งที่ทำให้เขาเขียน เรื่อง *กระตังป่าขุนยวม*

ศุภร ชูทรงเดช เดินทางมาขอนแก่นในช่วงเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2552 หลังจากที่ได้ชมวีดิทัศน์นำชมพิพิธภัณฑ์ฯ แล้วก็รู้สึกผิดหวังอย่างมาก ต่อมาได้รับทุนสนับสนุนให้ทำสารคดีมานุษยวิทยาจากทางศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร จึงได้ผลิตภาพยนตร์สารคดีความยาว 55 นาที เรื่อง “เงา: อดีตจากป่า, คนแปลกหน้าที่ขอนแก่น” (ศุภร ชูทรงเดช, 2557) ขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะ “ร้อยเรียงความทรงจำทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเรื่องราวของสงคราม โดยเฉพาะในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2” (ศุภร ชูทรงเดช, 2556 น. 177-178) เขานำเสนอบทสัมภาษณ์ของผู้คนในขอนแก่นหลากหลายชาติพันธุ์ที่มีประสบการณ์ตรงเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 ตัดสลับกับภาพเหตุการณ์สงครามฯ ในพื้นที่ต่างๆ และสภาพปัจจุบันของเรื่องเล่าสงครามโลกครั้งที่ 2 ของขอนแก่น โดย “ใช้ภาพยนตร์มาเป็นเครื่องในการบันทึก ถ่ายทอด ความนึกคิดทรงจำอารมณ์และความรู้สึกดังกล่าว โดยให้ใกล้เคียงกับความข้อเท็จจริงมากที่สุด” (ศุภร ชูทรงเดช, 2556 น. 179) และ “ใช้สัญลักษณ์ เงา ซึ่งเป็นชื่อภาพยนตร์ในการอธิบายประวัติศาสตร์บอกเล่าอันเป็นลักษณะที่มีความทรงจำที่ชัดเจนหรือเลื่อนรางต่างระยะกันไป แต่ยังคงรูปร่างความทรงจำในภาพรวมของเส้นทางถอยทัพของทหารญี่ปุ่นซึ่งเป็นส่วนสำคัญของภาพยนตร์เรื่องนี้” (ศุภร ชูทรงเดช, 2556 น. 183) ด้วยเหตุนี้ “อดีตจากป่า” ที่ศุภรตั้งใจนำเสนอจึงเป็นความพยายามที่จะร้อยพันความทรงจำที่ถูกปรับเปลี่ยนหรือถูกลืมจากวีดิทัศน์

จากซากวัตถุสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 สู่การร้อยพันความทรงจำของผู้คนในขอนแก่น ผ่านการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์สงครามโลกครั้งที่ 2 พื้นที่แห่งความทรงจำแห่งนี้ได้ค่อย ๆ กลายเป็นที่รู้จักและถ่ายทอดความทรงจำแก่ผู้คนทั้งภายในและภายนอก จนกระทั่งได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากมูลนิธิเอโตะเพื่อผลิตวีดิทัศน์นำชมพิพิธภัณฑ์ขึ้น ซากวัตถุสมัยสงครามและเรื่องราวความทรงจำจึงได้ถูกหยิบยืม ควบคุม จัดระเบียบใหม่ กล่าวคือ ความทรงจำที่ไม่ดีเกี่ยวกับทหารญี่ปุ่นกลายเป็นความทรงจำที่ไม่เป็นที่ต้องการ ความทรงจำที่ถูกให้คุณค่าและถูกสร้างให้เป็นความทรงจำร่วมของชาวขอนแก่นคือความทรงจำที่สะท้อนสัมพันธ์ภาพอันดีของชาวขอนแก่นและชาวญี่ปุ่น ขณะที่อีกด้านหนึ่งนั้น นักวิชาการกลับมองว่า วีดิทัศน์ฯ นี้เป็นเพียงภาพตัวแทนความจริงของความสัมพันธ์ที่ตึงเครียดระหว่างไทย-ญี่ปุ่น และพยายามนำเสนอความทรงจำเกี่ยวกับสงครามฯ ของผู้คนในขอนแก่นในมุมมองใหม่ ที่ไม่ใช่เฉพาะแค่ด้านมิตรภาพ หากแต่ยังนำเสนอเสียงเล่าของผู้คนท้องถิ่นเกี่ยวกับทหารญี่ปุ่นในฐานะผู้รุกราน เช่น การเกณฑ์แรงงานชาวบ้านทำถนน การฆ่าสัตว์เลี้ยงของชาวบ้านเพื่อประกอบอาหาร ความหวาดกลัวของชาวบ้านต่อทหารญี่ปุ่นในเวลานั้น

แม้รัฐวันนี้ได้ติดตามคณะวิจัยของรัศมีและได้นำเสนอความทรงจำสงครามฯ จากมุมมองของผู้คนท้องถิ่นผ่านงานวรรณกรรมเช่นเดียวกับสารคดีของศุภรก็ตาม แต่ *กระติ่งป่า* ขอนแก่น กลับทำหน้าที่ในการส่งต่อความทรงจำที่แตกต่างออกไป กล่าวคือ *กระติ่งป่า* ขอนแก่น ได้บอกเล่าเรื่องราวชีวิตของชาวปากาเกอะญอที่อาศัยในบ้านต้นนุ่น ผ่านชีวิตของพรานหนุ่ม

“เงโป” และ “กิช่า” เงโปได้พบกับ “ไอหน้าขาว” กระทั่งปาดั้งแต่ในวัยเด็กเมื่อได้เข้าป่ากับพ่อ และรู้สึกผูกพันกับกระทั่งปาดั้งนี้เป็นอย่างมาก ในทางตรงกันข้าม กิช่ากลับโกรธแค้นกระทั่งปาดั้งที่ทำให้ตนต้องกลายเป็นคนไม่มีพ่อและหม้ายม่นว่าจะต้องจัดการฝูงกระทั่งนี้ทั้งหมดในสักวัน ชีวิตของพราน ผู้คนในบ้านต้นนุ่น และกระทั่งในป่าได้ดำเนินไปพร้อม ๆ กับการเข้ามาของคนแปลกหน้า ทั้งจาก “ทหารญี่ปุ่น” ที่เข้ามาเกณฑ์แรงงานผู้คนสร้างถนนตัดออกสู่พม่าช่วงต้นสงครามโลกครั้งที่ 2 และหนีตายจากพม่าเข้าสู่ขุนยวมในช่วงท้ายสงครามฯ ทั้งจาก “เจ้านาย” คนไทยที่เข้ามาล่าสัตว์เพื่อความสนุกสนาน และจาก “เถ้าแก่” ชาวจีนที่เข้ามาทำการค้าจากซาไกเสือ พื้นที่ขุนยวมในงานของณัฐวัฒน์จึงไม่ได้จบลงเพียงแค่ความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่นกับทหารญี่ปุ่น แต่ยังได้สะท้อนถึงความสัมพันธ์ที่โยงใยซับซ้อนของคนนอกหลากหลายกลุ่มที่รุกรานเข้ามายังพื้นที่นี้ เพื่อศึกษาประเด็นนี้อย่างละเอียดต่อไปนั้น ในส่วนต่อไปจะสำรวจตัวบทวรรณกรรม *กระทั่งป่าขุนยวม* เพื่อวิเคราะห์การนำเสนอความทรงจำเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างทหารญี่ปุ่นกับชาวบ้านขุนยวม

3. ทหารญี่ปุ่นและชาวบ้านใน *กระทั่งป่าขุนยวม*

บ้านต้นนุ่นได้ต้อนรับทหารญี่ปุ่นครั้งแรกเมื่อพฤษภาคม พ.ศ. 2485 ที่เดและระหว่างพ่อและอาของเงโป พรานอันดับหนึ่งแห่งหมู่บ้านถูกจ้างด้วยค่าตัววันละ 2 บาท เพื่อนำทหารญี่ปุ่นเข้าไปในพม่า ระหว่างการสำรวจเส้นทางเพื่อทำถนนนั้น กลุ่มนายทหารชาว “คันไม้คันมือ” “อยากลองล่าสัตว์ดูบ้าง” (ณัฐวัฒน์ อุทธรังกร, 2553, น. 58)⁸ จากการล่าครั้งนั้นทำให้เตพรานแห่งบ้านต้นนุ่นประทับใจเป็นของนายทหารญี่ปุ่นและ “รู้สึกเหมือนเป็นของเขาดเล็กลงไปเหลือเท่าไม้จิ้มฟัน จนแทบอยากจะโยนมันทิ้งไว้ตรงนั้น” (ณัฐวัฒน์ อุทธรังกร, 2553, น. 61) เตมพรานบ้านต้นนุ่นใช้หน้าไม้ในการล่าเนื้อมาเป็นอาหารของหมู่บ้าน พรานจึงไม่สามารถล่าสัตว์ใหญ่ได้เนื่องจากหน้าไม้ไม่แรงพอที่จะสามารถล้มสัตว์ขนาดใหญ่ ความปรารถนาของพรานหรือผู้คนในบ้านต้นนุ่น หมู่บ้านกลางป่าแห่งนี้คือการได้ครอบครองอาวุธที่ทำให้พวกเขาสามารถมีอำนาจเหนือสัตว์ขนาดใหญ่เหล่านี้ สิ่งนี้จึงเป็นเหตุผลให้ที่เคยยอมเดินเท้าเอาวัวสามตัวไปแลกปืนแก๊ปถึงเชียงใหม่ก่อนที่จะพบว่าอาวุธปืนแก๊ปของเขานั้นเทียบเท่ากับปืนอารีซาคะที่ “ยิงเสือดเดียวตาย” (ณัฐวัฒน์ อุทธรังกร, 2553, น. 76) ของทหารญี่ปุ่นไม่ได้แม้แต่น้อย

การยิงเสือดครั้งแรกของทหารญี่ปุ่นเกิดขึ้นจากเหตุการณ์เสือดบาดเจ็บเข้ามาวังควานชาวบ้านในบ้านน้ำพอง คิโยชิรับอาสายิงเสือดบรรเทาความเดือดร้อนของชาวบ้าน เพื่อตอบแทนบุญคุณครั้งนั้น เฒ่าพะซิจังได้ถลกหนังเสือดที่คิโยชิยิงและสัญญาว่าเก็บรักษาไว้ให้ ก่อนเดินทางเข้าสู่พม่า คิโยชิได้ขอให้เฒ่าพะซิจังแขวนหนังเสือดนี้ไว้ที่ผนังบ้านพร้อมป้ายที่ว่า “เสือดใหญ่ตัวนี้

⁸ อ้างอิงตัวบทวรรณกรรมทั้งหมดจาก ณัฐวัฒน์ อุทธรังกร (2553)

ถูกฆ่าโดยผู้กองมิชิโอะ คิโยชิ แห่งกองทัพบกพระจักรพรรดิญี่ปุ่น” หนังสือผืนนี้ได้ทำให้พันตรี ทาคาโอะ “อยากได้หนังสือของตัวเองแบบผู้กองคิโยชิบ้าง” (ณัฐวัฒน์ อุทธีกร, 2553, น. 83) และด้วยเพราะผู้เฒ่า “เลี้ยงไม่ได้ที่จะต้องเอาใจพวกญี่ปุ่น” (ณัฐวัฒน์ อุทธีกร, 2553, น. 94) เพื่อกลบเกลื่อนเรื่องที่ชาวบ้านหลบหนีจากการถูกใช้แรงงานทำถนน พรานแห่งบ้านน้ำพองจึง จำเป็นต้องพาทหารญี่ปุ่นเข้าป่าล่าเสือแต่นั้นมา

เวลาผ่านไปในความมืดและหนาวเย็นที่แสนทรมาณ มันเป็นการรอที่ร้ายกาจในชีวิต ของพันตรีทาคาโอะ เขานึกสมเพชตัวเองที่ดันนึกอยากจะทำล่าเสือ อยากจะได้หนังสือที่มาจากฝีมือของตนเอง นึกหัวเราะเยาะตัวเอง ที่จินตนาการว่าผู้คนจะชื่นชมและยำเกรงเขามากขึ้น ในฐานะพรานผู้เคยเผชิญหน้ากับเสือร้ายและลั่นไกปืนสังหารมัน ความเจียบความมืดทำให้เขาคิดถึงบ้านเป็นที่สุด รู้สึกตัวเล็กลงเหมือนเด็กน้อยหลงทางกลางป่าที่อยากร้องไห้เรียกหาแม่อัง ๆ ออกมา (ณัฐวัฒน์ อุทธีกร, 2553, น. 89) เมื่อพันตรีทาคาโอะได้ยินเสียงเสือคำราม “ผู้พันตกใจจนขาอ่อน ล้มลงก้นเจ้าเบ้า” (ณัฐวัฒน์ อุทธีกร, 2553, น. 90) เมื่อได้สติก็ตามพรานเข้าไปยิงเสือที่กำลังกินกวางใน พงหญ้า หนังสือที่ถูกล่าในครั้งนั้น “ติดไว้ที่บ้านพ่อเฒ่าพะซิจึงได้กลายเป็นจุดกำเนิดของการล่าเสือแบบพักผ่อนในวันหยุดของนายทหารญี่ปุ่น ผ่านไปสองสามเดือนมีเสือถูกถลกหนังตากลมในร่มไม้หน้าบ้านผู้เฒ่าแห่งบ้านน้ำพองถึงสิบตัว” (ณัฐวัฒน์ อุทธีกร, 2553, น. 93)

ในงานวรรณกรรมสัตว์ถูกนำมาใช้ในการสอนบทเรียนศีลธรรมและศาสนา หรือการใช้เพื่อเสียดสีและสะท้อนความบกพร่องของมนุษย์และทุจริตทางการเมือง แนวคิดนี้มีรากฐานมาจากแนวคิดนิเวศวิทยาเชิงลึก (deep ecology) ซึ่งมองโลกแบบองค์รวมว่าทุกชีวิตที่อาศัยอยู่ในระบบนิเวศมีหน้าที่และมีสิทธิอย่างเท่าเทียมที่จะอาศัยและดำรงอยู่ รวมถึงการให้ความสำคัญสิ่งมีชีวิตอื่นที่อาศัยอยู่บนโลกใบนี้ (ธัญญา สังขพัฒน์, 2560, น. 331) ใน *กระทิงป่าขุ่นวม* เสือถูกให้ความหมายจากคนบ้านตั้นนุ่นว่าเป็นลูกหลานของผีป่าผีดอย เป็น “ศักดิ์ศรีของป่า” “มีสัตว์แบบนี้อยู่แสดงว่าเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์” (ธัญญา สังขพัฒน์, 2560, น. 19) คนปกาเกอะญอจึงไม่ยิงเสือ ยกเว้นหากเสือเข้าทำความเดือดร้อนให้ (กรรณิการ์ พรหมเสาร์ และเบญญา ศิลารักษ์, 2542, น. 100) อีกด้านหนึ่ง เสือในสายตาของทหารญี่ปุ่นคือสัตว์ร้ายที่ต้องถูกล่าเพื่อให้ผู้คน “ชื่นชมและยำเกรงเขามากขึ้น” หนังสือของทหารญี่ปุ่นสะท้อนถึงชัยชนะและเกียรติยศที่ไม่ว่าใครต่างอยากครอบครอง การเข้ามาล่าเสือของทหารญี่ปุ่นจึงมีความหมายมากกว่าการล่าสัตว์ธรรมดา

ธัญญา สังขพัฒน์ (2556, น. 255-256) กล่าวถึงการล่าสัตว์ไว้ว่า การล่าสัตว์ของชนชั้นศักดินาเป็นการล่าที่ “แสวงหาความตื่นเต้นเร้าใจจากธรรมชาติอันสมบูรณ์” ด้วยเหตุนี้ การล่าสัตว์ของชนชั้นสูงจึงถูกตีความโดยเฉพาะอย่างยิ่งจากนักสตรีนิยมเชิงนิเวศว่าเป็นการกดขี่ครอบงำธรรมชาติ เป็นการทำให้ธรรมชาติ “เป็นวัตถุ ถูกล่า ถูกบุกรุก ถูกทำให้เป็นอาณานิคม

ถูกทำให้มีเจ้าของ และถูกบังคับเพื่อที่จะทำให้เกิดผลผลิตอย่างใดอย่างหนึ่ง” แน่หนว่าการล่าเสือของทหารญี่ปุ่นสะท้อนถึงการใช้อำนาจครอบงำธรรมชาติอย่างปฏิเสธไม่ได้ ทั้งนี้การกดขี่ครอบงำของทหารญี่ปุ่นเหล่านี้ไม่ได้ถูกนำเสนอเฉพาะเพียงแค่การออกล่าเสือหรือสัตว์ต่าง ๆ เท่านั้น หากแต่ยังรวมถึงการใช้อำนาจบังคับจ้งผู้คนในท้องถิ่นมาเป็นแรงงานก่อสร้างเส้นทางสู่พม่า ผู้คนเหล่านี้ “อยู่ในสภาพที่เหนื่อยอ่อน” “ทำงานหนักเกือบตาย” “ไม่ยอมทำก็ไม่ได้ ต้องทำทุกคน” (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556, น. 79-80) จนต้องหนีจากสภาพการถูกใช้แรงงานที่โหดร้ายนี้เข้าป่าในที่สุด นอกจากนี้ทหารญี่ปุ่นยังบริโภคเบียดเบียนคนท้องถิ่นจน “พวกคนงานกระเหรี่ยงและไทใหญ่ยังต้องกินข้าวกับน้ำพริกและผักหญ้า จะมีเนื้อบ้างก็เป็นพวกที่เหลือจากทหาร” (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556, น. 81) ด้วยเหตุนี้ ความสัมพันธ์ระหว่างทหารญี่ปุ่นกับเสือจึงทับซ้อนกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างทหารญี่ปุ่นและชาวบ้านห้วยต้นนุ่น รูปแบบความสัมพันธ์เช่นนี้จึงห่างไกลจากมิตรไมตรีอันดีที่ถูกนำเสนอในวิถีทัศน์นำชมพิพิธภัณฑสถานดังกล่าวมาในข้างต้น

เมื่อสถานการณ์สงครามฯ เปลี่ยนแปลงไปจนกองทัพญี่ปุ่นขาดเสบียงล่าถอยจากการรบในพม่า หนีกลับเข้ามายังบ้านต้นนุ่นอีกครั้ง จากทหารญี่ปุ่นที่ดู “ฮึกเหิมพูดเสียงดัง” (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556, น. 81) ก็เปลี่ยนเป็น “อิดโรยผ่ายผอมหมดเรี่ยวแรง” (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556, น. 125) “ขวัญอ่อน” “ไม่ห้าวหาญเหมือนก่อน” (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556, น. 128) ทหารเหล่านี้ไม่มีเงินติดตัวจึงจำเป็นต้องนำปืน “มาแลกข้าวแลกหมูแลกไก่” (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556, น. 128) เป็นอาหารประทังชีวิต ส่วนหนังเสือตากแห้งที่เคยทิ้งเอาไว้ที่บ้านพ่อเผ่าพะชะจึงก็ไม่มีใคร “กลับมาเอามันกลับบ้านเป็นของที่ระลึกตามที่พูดไว้เลยสักคน” (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556, น. 126)

ในช่วงเวลานี้ เสือในฐานะผู้ถูกล่าเปลี่ยนบทบาทมาเป็นผู้ล่า โดยเริ่มจากคุ้ยศพทหารญี่ปุ่นกินจนจิตใจเนื้อคน และเมื่อ “ทหารมาตั้งค่ายเป็นมันเป็นเหมาะ ผังศพลึกลับมาคุ้ยกินไม่ได้เลยตามกลิ่นเลือดเข้ามาถึงในค่าย” (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556, น. 127) ทำร้ายทหารยามและคาบทหารที่ป่วยไปกิน เมื่อเสือไม่ออกล่า สัตว์ป่าอื่น ๆ ในบ้านต้นนุ่นจึงซุกซุ่มมากขึ้นจนผิดปกติและเข้ามาทำความเสียหายเรือกสวนไร่นาของชาวบ้าน ผู้เฒ่าผู้นำหมู่บ้านจึง “ร้องขอ” (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556, น. 136) ให้ทหารญี่ปุ่นมารับฟังความทุกข์ของชาวบ้าน จนได้ข้อสรุปว่า “ผมคิดว่าเราต้องช่วยชาวบ้านปกป้องหมู่บ้านในทุกทางที่ทำได้ พวกเขามีบุญคุณกับเราเหลือล้น เมตตาเราทุกอย่างทั้งเรื่องอาหารและที่พัก” (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556, น. 137)

“ในเวลากลางวันจัดเวรให้ทหารที่แข็งแรงออกไปถางป่าเพิ่มพื้นที่เพาะปลูก และแบ่งกำลังส่วนหนึ่งไปช่วยทำนาปลูกผักเพื่อเพิ่มการผลิตเสบียงให้เพียงพอ เราต้องทำงานร่วมกับชาวบ้านเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จะมานอนขี้เกียจโดยอ้างการบาดเจ็บไม่ได้ รับคำสั่งไปปฏิบัติ”

(ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556, น. 138: ชีตเส้นใต้ทุกจุดในบทความโดยผู้เขียน)

จากข้างต้นจะเห็นได้ว่า ญัฐวัฒน์ได้ตีความมิตรภาพระหว่างชาวขุนยวมและทหารญี่ปุ่นใหม่ในรูปแบบที่แตกต่างจากวิถีทัศน์นำชมพิพิภรณ์ฯ และการเล่าความทรงจำของชาวบ้านจากสารคดี “เงา” ที่มองว่าทหารญี่ปุ่นคอยช่วยเหลืองานของชาวบ้านอย่างขยันขันแข็ง⁹ กล่าวคือ ญัฐวัฒน์มองว่าการกระทำของทหารญี่ปุ่น แม้จะมีความสำคัญต่อบุญคุณของชาวบ้านต้นนุ่นก็ตาม แต่ก็ไม่ได้เกิดขึ้นจากทหารญี่ปุ่นริเริ่มที่จะทำด้วยตนเอง หากแต่เกิดจากการถูก “ร้องขอ” จากชาวบ้านและเป็นเพียงการ “รับคำสั่งไปปฏิบัติ” จากผู้บังคับบัญชาเพียงเท่านั้น

4. ผู้มาเยือนหน้าใหม่แห่งบ้านต้นนุ่น

ในขณะที่วิถีทัศน์นำชมพิพิภรณ์ฯ และสารคดีของศุภรมุ่งนำเสนอเฉพาะเนื้อหาความทรงจำเกี่ยวกับขุนยวมในสงครามโลกครั้งที่ 2 และความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นและผู้คนในขุนยวม *กระทิงป่าขุนยวม* กลับเน้นนำเสนอเรื่องราวของบ้านต้นนุ่นที่ค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไปตั้งแต่ที่ถนนญี่ปุ่นได้ถูกสร้างขึ้น ถนนสายนี้ “กลายเป็นประตูเปิดหมู่บ้านในป่าให้คนภายนอกเข้าไปง่ายขึ้น” (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556, น. 157) ผู้คนในบ้านต้นนุ่นจึงได้ต้อนรับทั้งเจ้านาย พ่อค้า ข้าราชการ และนักนิยมไพรจากต่างถิ่นหลายคณะ

ในช่วงระหว่างสงครามฯ ชาวโล่อีกรื่องการยิงเสือของทหารญี่ปุ่นเข้าหาคำแสน “ชายหนุ่มเชื้อเจ้านายฝ่ายเหนือ” (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556, น. 97) คำแสนเดินทางมาเที่ยวยิงเสือพร้อมกับ เล็ก เชียงดาว นักเขียนเรื่องป่าผู้โด่งดัง โดยหวังจะ “เอาหัวเอาหนังกลับไปบ้านเป็นที่ระลึก” (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556, น. 99) เมื่อ “นั่งรถทหารญี่ปุ่น” (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556, น. 101) จนมาถึงบ้านต้นนุ่น คำแสนต้องการแรงงานชาวบ้านมาช่วยแบกเสื่อลงเข้าป่า แต่ชาวบ้านกลับถูกเกณฑ์ไปทำทางให้กองทัพญี่ปุ่นจนหมด คำแสนจึงสั่งให้ชาวบ้าน “ไปบอกไอ้หัวหน้าทหารญี่ปุ่นพวกนั้นว่าข้า เจ้าคำแสนมาจากเชียงใหม่ ต้องการใช้แรงงานคน พวกมัน

⁹ จากสารคดี “เงา” อนงค์ ประสงค์สุข ชาวบ้านขุนยวมเล่าเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า “ (ทหารญี่ปุ่น: ผู้เขียน) ตื่นมากลางไป ไปหาผ่าฟันใส่ไฟฟุ้งข้าว เลี้ยวของเรามี แค็กเอาของเรา แค็กก็ถามเหมือนกัน ต้นข้าวสูงแค่ไหน (...) เกี้ยวข้าวแล้วไปเอาฟางมาทำรองเท้า คำมา ดูนาพิกา ห้าโมงกลับๆ ชวนกลับละ” (ศุภร ชูทรงเดช, 2557, นาทีที่ 30:39-31:05)

รู้ว่าข้าคือใคร... ข้าสนิทกับพลตรีศิโรตม์ นายทหารที่ประจำเชียงใหม่ขนาดไหน ไปบอกมัน ไม่มีปัญหาหรอก” (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556, น. 100) การนำเสนอความ “สนิท” สนมของ “เจ้า” และนายพลชาวญี่ปุ่นสะท้อนให้เห็นถึงความอ่อนแอต่อความพยายามอธิบายประวัติศาสตร์สงครามโลกครั้งที่ 2 ของไทยที่มองว่าการร่วมมือกับญี่ปุ่นเป็นความร่วมมือที่ถูกบังคับกดขี่ เนื่องจาก “เจ้า” ใน *กระต๊อบขุนยวม* นั้น ไม่เพียงแต่ไม่ถูกบังคับกดขี่ใดๆ จากญี่ปุ่น หากแต่ยังอิงผลประโยชน์จากญี่ปุ่น และ “ใหญ่โตมากขนาดที่ว่าสั่งหัวหน้าทหารญี่ปุ่นได้” (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556, น. 100)

อำนาจของ “เจ้า” ตัวแทนชนชั้นศักดินาปรากฏชัดจากท่าทีการแสดงการต้อนรับอย่างจงรักภักดี ของปกาเกอญอเผ่าผู้นำหมู่บ้าน เขา “อาบน้ำชำระร่างกายให้สะอาด แต่งตัวด้วยเสื้อผ้าประจำเผ่าเต็มยศที่พับเก็บไว้สำหรับโอกาสพิเศษ” “เดินค้อมตัวอเป็นกุ่ม” (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556, น. 99) และ “ก้มกราบ” (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556, น. 100) คนผู้นั้นความสัมพันธ์เชิงอำนาจลักษณะนี้ถูกขบเน้นอีกครั้งเมื่อผู้นำหมู่บ้านมาขอให้ที่เดนาทางล่าเสือให้ “เจ้า” ผู้นำหมู่บ้านกล่าวว่า “ถ้าเป็นพวกทหารญี่ปุ่นข้ายังพอเลี้ยงได้ อ้างว่าสุไปปายังไม่กลับอะไรอย่างนี้ แต่คราวนี้ปฏิเสธไม่ได้จริงๆ คนมาไขว่ขว้านเป็นถึงเจ้า” (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556, น. 101) และเมื่อวันเดินทางเข้าป่าของ “เจ้า” มาถึงนั้น “สองเจ้านายนั่งบนเสลี่ยงโยกเยกให้ลมเย็นยามสายพัดสยายจนหลักคอหอยงอกแงก ที่จะตายคือคนแบกเสลี่ยงทั้งแปดและลูกหาบ ... ต่างนึกเหมือนๆ กันว่า รู้ก็รู้ว่าอยู่ชุดดินทำทางเสียดีกว่า ไม่น่าจะอาสาแบกเสลี่ยงนี้เลย” (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556, น. 105) ด้วยเหตุนี้เมื่อเทียบกับความสัมพันธ์ของปกาเกอญอบ้านต้นนุ่นกับทหารญี่ปุ่นที่สามารถต่อรอง หิน หรือ “ปฏิเสธ” ในบางโอกาสได้แล้ว ความสัมพันธ์ของชาวบ้านกับ “เจ้า” ที่สะท้อนผ่านการต้อนรับหรือการแบกเสลี่ยง “เจ้า” เข้าป่านั้น ชาวบ้านเหล่านี้ถูกใช้แรงงานไม่ต่างจากช้าง ม้า วัว ควาย สัตว์พาหนะที่ถูกใช้เพื่ออำนวยความสะดวกสบายในการเดินทางของมนุษย์ ในขณะที่ “เจ้า” ได้รับการปฏิบัติยกชั้นสูงราวเทวดา ดังจะเห็นได้จากเมื่อถึงที่หมาย เทวดาก็ได้ให้พ่อครัวแจกจ่ายอาหารกระป๋องที่ “อร่อยราวกับอาหารทิพย์จากสวรรค์” (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556, น. 110) แก่ลูกหาบ

ในการออกล่าสัตว์ครั้งนี้ แม้ “เจ้า” นำไรเฟิลกระบอกใหญ่ร่วม 10 กระบอกมารวมล่าเสือ ทว่ายังไม่ทันจะออกล่า “เจ้า” ก็ “เมาเหล้าจนตาเลาะคอตจะหลับอย่างเดียว” (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556, น. 109) เล็ก เชียงดาว จึงนำปืนเจ้าออกล่าสัตว์แทน ในระหว่างที่ออกล่าสัตว์นั้น เขา “สังเวยคนเป็นไขด้วยความกลัว” (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556, น. 113) และ “ปืนที่มีอานุภาพสามารถล้มกระต๊อบได้กลับยังไม่ออกในสถานการณ์หน้าสิ่วหน้าขวาน” (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556, น. 118-119) ด้วยความไร้สมรรถภาพของ “เจ้า” และ “ปืนเจ้า” พรานบรรดาศักดิ์เหล่านี้จึงไม่ได้สัตว์อะไรติดมือกลับไปเลย

เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติลง บ้านต้นนุ่นต้อนรับ “ตำรวจ” 3 นาย แยกหน้าใหม่ผู้เข้ามายึดปืนญี่ปุ่นที่ชาวบ้านครอบครองจากการแลกอาหารกับปืนของทหารญี่ปุ่นในช่วงปลายสงครามฯ ท่ามกลางเสียงวิพากษ์วิจารณ์ของชาวบ้านที่เกรงว่า “รอบบ้านเรามีแต่ข้างแต่เสือ เอาปืนดี ๆ ไป เหลือแต่ปืนเก่าๆ เราจะสู้มันยังไหวละ” ทว่า เจ้าหน้าที่รัฐกลับยืนยันกรานแต่เพียงว่า “ใครอยากได้ปืนดี ๆ ให้เอาเงินไปซื้อ ท่านจะมีกระดาษกำกับให้ด้วย” (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556, น. 172) การเข้ามาของเจ้าหน้าที่รัฐครั้งนี้จึงสะท้อนให้เห็นถึงการเข้ามาจัดระเบียบและรื้อถอนอำนาจชาวบ้านให้หมดสภาพโดยปราศจากการคำนึงถึงความเป็นอยู่ที่แท้จริงของผู้คนในท้องถิ่นของประเทศไทยสมัยใหม่

ปี พ.ศ. 2490 ขบวนการเกวียนของเจ้าแก้วเต็กและสุน ลูกชาย พ่อค้าชาวจีนจากตรอกเล่าโจ้วเชียงใหม่เดินทางมาบ้านต้นนุ่นเพื่อซื้อข้าวจากชาวบ้าน ระหว่างการเดินทาง ขบวนการเกวียนของเจ้าแก้วเต็กถูกเสือโจมตีจึงแวะพักปฐมพยาบาลที่บ้านผู้เฒ่าพะกังวัน ณ บ้านของผู้เฒ่าแก้วแก้วได้พบหนังสือจำนวนมากที่ทหารญี่ปุ่นยิงทิ้งไว้ จึงขอซื้อหนังสือทั้งหมดจากผู้เฒ่าในราคา 100 บาท เพื่อไปค้าแก้งกำไรต่อผืนละ 2,000 บาท ก่อนกลับเจ้าแก้วเต็กสั่งผู้เฒ่าว่า “ถ้าลื้อได้หนังสือมาอีกก็เก็บไว้นะ แล้วอ้าวจะให้คนมารับซื้อไปเป็นครั้ง ๆ จะให้ดี ลื้อเก็บเนื้อ เก็บกระดูกไว้ด้วย เนื้อรมควันตากแห้งเก็บไว้ก็ได้ อ้าวก็รับซื้อหมด” (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556, น. 167) 2 ปีต่อมา เจ้าแก้วเต็กกลับมาเยือนบ้านต้นนุ่นอีกครั้งแต่กลับไม่ได้ซื้อตามที่ต้องการด้วยเพราะชาวบ้านถูกเจ้าหน้าที่ตำรวจยึดปืนญี่ปุ่นไป จึงเหลืออาวุธเพียงหน้าไม้ที่ไม่สามารถออกไล่ล่าได้ เจ้าแก้วจึงมอบ “ปืนลูกซองแฝดกระบอกใหม่เอี่ยมสีด้าเป็นเงาวับน้ำหนักจับนำยิง” 4 กระบอกและลูกปืนอีก 30 กล่องแก่ผู้เฒ่า พร้อมสั่งว่า “หนังสือพร้อมกระดูกมันขายได้ตัวละร้อย ปืนนี้กระบอกละสองพัน ลื้อก็ยิงมาให้อ้าวสักยี่สิบตัวอ้าวก็เอาแล้ว สีกระบอกก็แปดสิบตัว” (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556, น. 195) แม้ปืนของเจ้าแก้วเต็กจะไม่มี “กระดาษ” ก็ตาม แต่หาก “บอกอาหมาดำว่าเป็นปืนของเจ้าแก้วเต็ก ตรอกเล่าโจ้วเชียงใหม่ฝากไว้ มันก็ไม่เอาแล้ว บอกว่าอ้าวฝากไว้เพราะมาล่าสัตว์ มันรู้จักอ้าวทั้งนั้นแหละ มันมาถามอ้าวที่เชียงใหม่อ้าวก็จะบอกว่าเป็นของอ้าวฝากไว้จริง ๆ รับรองไม่มีใครยุ่ง” (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556, น. 196)

ความสัมพันธ์ของชาวบ้านต้นนุ่นกับแขกผู้มาเยือนต่าง ๆ ถูกนำเสนอผ่าน “ปืน” วัตถุเพียงสิ่งเดียวที่ชาวบ้านต้นนุ่นใน *กระต๊อป่าขุนยวม* ประจักษ์ การได้ครอบครองปืนที่ดีช่วยปกป้องชาวบ้านให้ปลอดภัยยามสัตว์ร้ายเข้ามาคุกคาม แม้ปืนที่ดีจะช่วยให้ “หาเนื้อได้มากกว่าเก่า” (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556, น. 44) ก็ตาม แต่พวกเขาก็ “หาแค่พอกิน ยิ่งแต่พอจำเป็น” (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556, น. 50) ตามวิถีของชาวปกากะญอเสมอมา การครอบครองปืนของชาวบ้านต้นนุ่นจึงแตกต่างจากการครอบครองปืนของทหารญี่ปุ่นที่มุ่งล่าเพื่อเกียรติยศชื่อเสียง และแตกต่างจากการครอบครองปืนของ “เจ้า” ที่มีแค่ปืนแต่ไร้สมรรถภาพในการล่าอย่างไรก็ตาม วิถีของชาวบ้านต้นนุ่นก็ต้องสิ้นกลิ่นเมื่อปืนของเจ้าแก้วเต็กได้เข้ามาแทรกแซง

จนทำให้ผู้นำหมู่บ้านเปลี่ยนความคิดว่า “ทำนามันได้พอกิน...ไม่ได้เงินเท่าไรหรอก หายิงเสือมาขายให้เฒ่าแก่เด็กยังจะได้มากกว่า” (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556, น. 202) ปืนของเฒ่าแก่เด็กจึงสะท้อนถึงการเข้ามาของทุนนิยมที่พึงพิงความสัมพันธ์กับรัฐเพื่อกรอบผลประโยชน์จากชาวบ้านต้นนุ่น นับตั้งแต่นั้นไปต้นมา การออกล่าเสืออย่างจริงจังของบ้านต้นนุ่นก็เริ่มต้นขึ้น จนเสือถูกล่าจนหมดป่า

“คนรุ่นทวดรุ่นปู่สอนพวกเรามาตั้งแต่เกิดว่า อย่าไปล่าสัตว์จนเกินไป เจ้าป่า เจ้าเขาผีป่าผีดอยท่านจะโกรธเอา จะบันดาลให้ลูกหลานท่าน ก็คือพวกสัตว์ป่าเข้ามาทำร้ายเราได้ นี่เราไปไล่ฆ่าเสือจนจะหมดป่าแบบนี้ เจ้าป่า เจ้าเขาผีป่าผีดอยท่านก็คงจะโกรธขึ้นมา อย่างที่โบราณเขาสอนกันมาจริงๆ นั่นแหละ มันถึงได้มีแต่เรื่องยุ่งแบบนี้ นี่แหละข้าถึงเรียกไ้กระทิงผูงนี้ว่ากระทิงเจ้า”

เฒ่าพะกางวันนั่งเงียบไม่ตอปากต่อคำ เพราะตัวแกเองนั้นแหละที่ทำหน้าที่เป็นคนกลางให้ชาวบ้านไปหาเสือมาขายให้เฒ่าแก่เด็ก นี่เป็นเพราะความโลภที่อยากจะได้ปืนลูกซองที่เขาเอามาล่อ

(ธัญญา สังขพันธานนท์, 2556, น. 271-272)

ชาวปกาเกอญอเชื่อว่าตนเองเป็นพี่น้องกับกระทิง¹⁰ เวลาที่มีศัตรูมา คนปกาเกอญอจะหนีเข้าไปในผูงกระทิง กระทิงจะไม่ทำร้ายพวกเขาและจะช่วยขับไล่ศัตรูให้หนีไป ด้วยความเชื่อเช่นนี้ชาวปกาเกอญอจึงไม่ทำร้ายกระทิง (ชมัยกร แสงกระจ่าง, 2544, บทที่ 6 ลงแล้ง) ดังเช่นงูไปตีผูกพันกับกระทิงป่า “ไ้หน้าขาว” แต่หลังจากที่ถนนญี่ปุ่นเกิดขึ้น การเข้ามา “ล่าเสือ” ของคนภายนอกทั้งทางตรงและทางอ้อมทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านต้นนุ่นเปลี่ยนแปลงไป เมื่อเสือหมดป่า ประชากรสัตว์ป่าอื่นๆ ก็ล้มป่า พิษพหุวัฒนธรรมชาติอาหารของสัตว์ป่าที่เคยมีก็ไม่

¹⁰ ความเชื่อนี้สืบเนื่องมาจากเรื่องเล่าที่ว่า “ปกาเกอญอมีพี่น้องเจ็ดคน พี่น้องทั้งเจ็ดคน แม่ตายไป และพ่อก็มีเมียใหม่ เมียใหม่ของพ่อนั้นเป็นผีร้ายที่ปลอมมาเป็นคน ได้ยุยงให้พ่อฆ่าลูกทั้ง พ่อจึงเอาลูกไปลอยแพ ทว่ามียักษ์ตนหนึ่งช่วยพี่น้องทั้งเจ็ดไว้และเอาไปเลี้ยงเป็นลูก เมื่อพี่น้องทั้งเจ็ดเติบโตจึงคิดกลับมาแก้แค้น แต่พี่ทุกคนแรกสู้แม่เลี้ยงไม่ได้ถูกฆ่าตายหมดเหลือเพียงน้องสุดท้อง ได้รับคำแนะนำจากแม่ป่าซึ่งเป็นเพื่อนของยักษ์ให้เอาเขาใส่หัวมาชีวิต ขณะที่น้องคนสุดท้องกำลังต่อสู้กับผีร้าย และจวนเจียนจะเสียทีนั้นเอง ก็ได้ยินเสียงนกร้องฟังเหมือนจะบอกว่า “น้องหล้าเอ๋ย (น้องสุดท้องเอ๋ย) ชีวิตจะหล้ามันตะจะ ชีวิตเขาช่วยก็ตาย ชีวิตเขาขาวก็ตาย “น้องสุดท้องจึงทำตาม พ่อผีร้ายถูกชีวิตตายแล้ว น้องคนสุดท้องก็เอาเขาออกจากหัวไม่ได้ ก็เลยกลายเป็นว่ากระทิงไป” (ชมัยกร แสงกระจ่าง, 2544, บทที่ 6 ลงแล้ง: เนื่องจาก E-book ฉบับนี้ไม่มีเลขหน้ากำกับไว้ ผู้เขียนจึงขอระบุขอบทแทน)

เพียงพอ ทำให้สัตว์ป่าเข้ามากัดกินไร่นาและทำร้ายชาวบ้านจนเกิดเหตุการณ์ชาวบ้านไล่ฆ่ากระทิงในที่สุด การไล่ฆ่ากระทิงจึงเป็นเสมือนการทำลายความเชื่อดั้งเดิมที่ได้เคยจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติกับชาวปกาเกอะญอ สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ของชาวบ้านต้นนุ่นที่เกิดขึ้นภายหลังสงครามฯ และความ “เจียบ” ของเผ่าปะกาวัน ผู้นำแห่งบ้านต้นนุ่นก็ได้บ่งบอกถึงความเจ็บปวดที่ชาวปกาเกอะญอได้รับจากคนนอกเหล่านั้น

5. บทสรุป

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจการนำเสนอความทรงจำสงครามโลกครั้งที่ 2 ผ่านความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนยมและทหารญี่ปุ่นในนวนิยาย เรื่อง *กระทิงป่าชุมชนยม* จากการศึกษาพบว่านวนิยายเรื่องนี้ผลิตจากความทรงจำสงครามโลกครั้งที่ 2 ในชุมชนยมและสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับพื้นที่ความทรงจำอันได้แก่ วิถีทัศน์นำชมพิพิธภัณฑสถานสงครามโลกครั้งที่ 2 ชุมยม และสารคดีเรื่อง “เงา: อดีตจากป่า คนแปลกหน้าที่ชุมชนยม” อย่างไรก็ตาม เมื่อศึกษาตัวบทวรรณกรรมกลับพบว่า ความสัมพันธ์ของชาวบ้านต้นนุ่นและทหารญี่ปุ่นนั้นถูกนำเสนอแตกต่างจากพื้นที่ความทรงจำอื่น กล่าวคือ ในขณะที่วิถีทัศน์นำชมพิพิธภัณฑสถานสงครามโลกครั้งที่ 2 ชุมยมมุ่งนำเสนอมิตรภาพอันดีระหว่างผู้คนในชุมชนยมและทหารญี่ปุ่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น *กระทิงป่าชุมชนยม* กลับทำหน้าที่ถ่ายทอดความทรงจำอีกมุมมองหนึ่ง โดยนำเสนอข้อเท็จจริงในอดีตเกี่ยวกับการเกณฑ์แรงงานชาวบ้านในการสร้างเส้นทางของทหารญี่ปุ่น ผสานกับการบอกเล่าเรื่องราวในระหว่างและหลังสงครามฯ ผ่านชีวิตของชาวปกาเกอะญอจนนำไปสู่มุมมองใหม่ต่อประวัติศาสตร์ความทรงจำนี้ ทั้งมุมมองเกี่ยวกับประเด็นทางสิ่งแวดล้อมที่ถ่ายทอดออกมาอย่างชัดเจนในฐานะวรรณกรรมเชิงนิเวศ และมุมมองที่แฝงด้วยการนำเสนอประเด็นที่ทำลายต่อความทรงจำร่วมของผู้คนในชุมชนยมปัจจุบัน เป็นต้นว่า ทหารญี่ปุ่นคือมิตรหรือผู้รุกรานชุมชนยม? มิตรภาพอันดีระหว่างชาวชุมชนยมและทหารญี่ปุ่นมีจริงหรือไม่? และใครคือผู้ที่สร้างบาดแผลไว้แก่ชาวชุมชนยม?

ในทางประวัติศาสตร์ การปักปันเขตแดนแบบรัฐสมัยใหม่ระหว่างสยามและพม่าแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2435 สยามได้เริ่มเข้ามาจัดระเบียบการปกครองในบริเวณนี้ จนกระทั่งปี พ.ศ. 2476 สยามได้ยุบการปกครองแบบมณฑลและก่อตั้งจังหวัดแม่ฮ่องสอนขึ้น ในช่วงระยะเวลานี้ ชาวไทใหญ่ได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานในแถบบริเวณแม่ฮ่องสอน ชุมยม แม่ลาน้อย แม่สะเรียง ฯลฯ มากขึ้น (นุชภาวศ์ ชุมดี, 2552, น.70) อย่างไรก็ตาม กลุ่มชาติพันธุ์อย่างปกาเกอะญอยังคงอาศัยอยู่กระจัดกระจายตามลำห้วยหุบเขาและโยกย้ายที่อยู่อาศัยตลอดเวลา (นุชภาวศ์ ชุมดี, 2552, น. 79-80) ด้วยเหตุนี้ถึงแม้ว่าอำเภอชุมยมจะถูกจัดระเบียบในเชิงภูมิศาสตร์สมัยใหม่ให้เป็นส่วนหนึ่งของรัฐไทยก็ตาม แต่สำหรับชาวบ้านต้นนุ่นที่มีอัตลักษณ์

ของปกากะญอ “มาก่อนอัตลักษณ์ทางการเมืองหรืออัตลักษณ์แห่งชาติ” (นิติ ภาวรัตน์, 2558, น. 112) นั้น ผู้เป็นเจ้าของดินแดนแห่งนี้จึงหาใช่ “เจ้านาย” “รัฐ” หรือชาวบ้านต้นนุ่น แต่หากเป็น “ผีป่า ผีเขา ผีต้นน้ำ” ที่มอบความอุดมสมบูรณ์ให้” (นิติ ภาวรัตน์, 2558, น. 19) ด้วยประวัติศาสตร์เช่นนี้ การเล่าเรื่องผ่านชีวิตของชาวปกากะญอจึงแตกต่างจากการเล่าเรื่องในสื่อภาพยนตร์หรือละครที่เกี่ยวข้องกับสงครามโลกครั้งที่ 2 เรื่องอื่นๆ เนื่องจากเสียงของชาวปกากะญอเหล่านี้ไม่ได้ถูกนำเสนออยู่ภายใต้ “อัตลักษณ์แห่งชาติ” ดังเช่น “บุญผ่อง” หรือ ตัวละคร “นาย” ใน “มอม”

เมื่อบางกอก ศูนย์กลางอำนาจของรัฐคือ “เมืองที่อยู่ไกลแสนไกล ไกลจนราวกับเป็นเมืองในตำนาน” (นิติ ภาวรัตน์, 2558, น. 48) ความทรงจำสงครามโลกครั้งที่ 2 ของชาวบ้านต้นนุ่นจึงไม่ได้ดำเนินไปในทิศทางเดียวกับความทรงจำแห่งชาติ ด้วยเหตุนี้ เมื่อเทียบกับเรื่องเล่าความทรงจำแห่งชาติเกี่ยวกับความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ญี่ปุ่นคือผู้ร้ายและเสรีไทยคือวีรบุรุษแล้ว เรื่องเล่าความทรงจำเกี่ยวกับทหารญี่ปุ่นของผู้คนใน *กระทิงป่าขุนยวม* นั้น แม้ในช่วงต้นสงครามฯ จะปรากฏการเกณฑ์แรงงานผู้คนที่ต้องถิ่นมาทำถนนหรือการเข้าป่าล่าสัตว์ก็ตาม แต่ความสัมพันธ์ของทหารญี่ปุ่นกับผู้คนที่พื้นที่แห่งนี้เป็นความสัมพันธ์ที่ต่อรองได้ หลบได้ หนีได้ ทั้งยังเป็นความสัมพันธ์ที่อิงประโยชน์ซึ่งกันและกันของทั้งสองฝ่าย จึงกล่าวได้ยากกว่าทหารญี่ปุ่นคือมิตรอันดีและคือผู้ร้ายที่รุกรานบ้านต้นนุ่น และในขณะเดียวกันความสัมพันธ์ลักษณะเช่นนี้ยังตอกย้ำให้เห็นจากความสัมพันธ์ระหว่างเจ้านายชาวไทยและทหารญี่ปุ่น การนำเสนอความสัมพันธ์เช่นนี้จึงสวนทางประวัติศาสตร์แห่งชาติที่ได้อ้างถึง “ความร่วมมือที่ถูกกดดันบังคับ” จากกองทัพญี่ปุ่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2

ประเด็นสำคัญจากความทรงจำสงครามโลกครั้งที่ 2 อีกประการหนึ่งที่ *กระทิงป่าขุนยวม* ชับเน้นคือความทรงจำเกี่ยวกับ “ถนนญี่ปุ่น” ถนนญี่ปุ่นคือผลพวงจากสงครามฯ ที่นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ของชาวบ้านต้นนุ่น กล่าวคือ ถนนญี่ปุ่นได้นำพาผู้คนนอกพื้นที่มากหน้าหลายตามาสู่บ้านต้นนุ่น ทำให้ได้เห็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมระหว่างชาวบ้านต้นนุ่นกับทหารญี่ปุ่น เจ้านาย รัฐ และนายทุนที่เข้ามารุกรานไล่ล่าแสวงหาผลประโยชน์ โดยที่ชาวบ้านไม่สามารถปฏิเสธใดๆ เมื่อเทียบกับความสัมพันธ์กับทหารญี่ปุ่นที่สามารถเจรจาต่อรองได้แล้ว ความสัมพันธ์ที่ถูกกดทับทางอำนาจจากคนนอกเหล่านี้กลับสร้างบาดแผลให้แก่ชาวบ้านเสียยิ่งกว่าสงครามฯ

ด้วยเหตุนี้ จะเห็นได้ว่า *กระทิงป่าขุนยวม* ได้ทำหน้าที่สร้าง เต็มแต่ง และถ่ายทอดความทรงจำสงครามโลกครั้งที่ 2 จากความทรงจำที่ถูกกลืนจากประวัติศาสตร์ชาติ และยังมีบทบาทในการยึดโยงเรื่องราวของชาวปกากะญอ คนชายขอบที่ถูกกดทับ ถูกกลืนจากคนในสังคมเข้ากับความทรงจำนี้เพื่อถ่ายทอด “ความรู้เชิงประวัติศาสตร์และแนวคิดของการรักษาป่ารักษาธรรมชาติ” (ณัฐวัฒน์ อุทธีกร, 2553, น. 9) ตามความตั้งใจของณัฐวัฒน์ ทั้งนี้ไม่สามารถ

ปฏิเสธได้เลยว่าเป้าหมายของณัฐวัฒน์ในการหยิบยกความทรงจำของชาวปกาเกอะญอมา
นำเสนอั้นย่อมไม่ใช่เพียงประโยชน์ในการถ่ายทอดความรู้เชิงนิเวศตามภูมิปัญญาของ
ชาวปกาเกอะญอเท่านั้น หากแต่ยังรวมถึงการสะท้อนปัญหาที่คนชายขอบต้องแบกรับเพื่อ
เชื่อมโยงเรื่องราวของคนชายขอบเหล่านี้เข้าสู่สังคมผ่านสื่อวรรณกรรมอีกด้วย

เอกสารอ้างอิง/References

- กรรณิการ์ พรหมเสาร์ และ เบญจา ศิลารักษ์. (2542). *ป่าเจ็ดชั้น ปญญาปราชญ์ จากคำบอกเล่าของพ่อหลวงจอ尼 โอโตเฮา*. มูลนิธิภูมิปัญญา.
- ชัยภัทร แสงกระจ่าง. (2544). *จอ尼 โอโตเฮา ครูภูมิปัญญาไทย ปราชญ์นักสู้แห่งภูเขา*. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. <http://www.bks.ac.th/lms/ebook/pdf/joni/pdf.pdf>
- ชีวิสิทธิ์ บุญเกียรติ. (2556). พิพิธภัณฑสถานสงคราม บาดแผล และการเยียวยา: สองเรื่องเล่าที่แตกต่างว่าด้วยทหารญี่ปุ่นในประเทศไทย สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2. *วารสารสังคมวิทยา มานุษยวิทยา*, 32(1), 56-86.
- เชิดชาย ชมธวัช. (2555). *ย้อนรอยความทรงจำที่ขุนยวม*. นันทกานต์กราฟฟิค-การพิมพ์.
- ณัฐวัฒน์ อุทธรังกร. (2552). *ตะลุยกป่าล้านนา*. บ้านหนังสือ.
- ณัฐวัฒน์ อุทธรังกร. (2553). *กระทิงป่าขุนยวม*. บ้านหนังสือ.
- ประคอง เจริญจิตรกรรม. (2534). วรรณกรรมไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 2. *วารสารธรรมศาสตร์*, 17(2), 6-13.
- ไทยรัฐ. (2541, 3 มกราคม). แม่ฮ่องสอนทุ่มคนกว่าครึ่งร้อย สืบหาเส้นทางเดินทัพทหารญี่ปุ่น. *ไทยรัฐ*, น. 10.
- ธัญญา สังขพันธานนท์. (2556). *วรรณคดีสีเขียว: กระบวนทัศน์และวาทกรรมธรรมชาติในวรรณคดีไทย (Ecocriticism in Thai Literature)*. นาค.
- ธัญญา สังขพันธานนท์. (2560). ไข่เพียงเดรัจฉาน: สัตวศึกษาในมุมมองของการวิจารณ์แนวนิเวศ. ใน รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ (บรรณาธิการ), *ทฤษฎีกับการวิจารณ์ศิลปะทัศนะของนักวิชาการไทย* (น. 328-407). นาค.
- นัทธนี ประสานนาม. (2559a). ศัตรูที่รัก: คุณค่าสงครามกับสงครามคุณค่าในคัมภีร์ของทมิฬ. ใน *ถกเถียงเรื่องคุณค่า* (น. 65-114). เคล็ดไทย.
- นัทธนี ประสานนาม. (2559b). สงครามโลกครั้งที่สองในชีวิตประวัติทางโทรทัศน์เรื่อง บุญผ่อง: ความทรงจำโต้กลับและความทรงจำข้ามชาติ. *ศิลปวัฒนธรรม*, 38(7), 130-149.
- นัทธนี ประสานนาม. (2560). ความทรงจำเทียม: เรื่องเล่าของ "มอม" ในวัฒนธรรมความทรงจำและวัฒนธรรมสกรีน. ใน นัทธนี ประสานนาม (บรรณาธิการ). *เล่าเรื่องเรื่องเล่า*. (น. 239-268). คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- นัทธนี ประสานนาม. (2562). *ประพันธ์ศาสตร์ของความหลัง: ความทรงจำวัฒนธรรมกับวรรณกรรมศึกษา*. ชุดโครงการเวทีวิจัยมนุษยศาสตร์ไทย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- นิติ ภาวครพันธุ์. (2558). *ชวนถก ชาติและชาติพันธุ์*. ศยาม.

- นุชนางค์ ชุมดี. (2552). การสร้างความเป็นถิ่นฐาน พ.ศ. 2317-2484. ใน รัศมี ชูทรงเดช และคณะ. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการสืบค้นและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน (เล่มที่ 4 ด้านประวัติศาสตร์). สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- รัศมี ชูทรงเดช. (2556). ใครเป็น “เจ้าของ” มรดกวัฒนธรรมสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ขุนยวม แม่ฮ่องสอน?. วารสารสังคมวิทยามานุษยวิทยา, 32(1), 9-55.
- รัศมี ชูทรงเดช, นุชนางค์ ชุมดี, ร่มเย็น โกไศยกานนท์, และ มุกดา ไล่พิรุณ (2552). รายงานวิจัย ฉบับสมบูรณ์ โครงการสืบค้นและจัดการมรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในอำเภอปาย-ปางมะผ้า-ขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ศุภร ชูทรงเดช. (2556). เเง: ประวัติศาสตร์และความทรงจำของคนเล็กๆ ที่ถูกลืม. วารสารสังคมวิทยามานุษยวิทยา, 32(1), 174-192.
- ศุภร ชูทรงเดช (ผู้กำกับ). (2557). สารคดีงานวิจัย เรื่อง เเง อดีตจากป่า คนแปลกหน้าที่ขุนยวม [วิดีโอ]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=pGEgGpmItZI>
- อนุสรณ์สถานมิตรภาพไทย-ญี่ปุ่น ขุนยวม. (2548-2551). สมุดเยี่ยมชมอนุสรณ์สถานมิตรภาพ ไทย-ญี่ปุ่น ขุนยวม เล่มที่ 3. (เอกสารยังไม่ได้ตีพิมพ์)
- อิงอร สุพันธุ์วนิช. (2559). สังคมไทยสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในวรรณกรรมประวัติศาสตร์ ร.ศ. 160 ไชยรัศมีเสรีไทยที่ศาลายา. คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- Areesilp, H. (2016). Life during wartime and memories of World War II in the Thai novel, Chungking Sexpress. *Asian Review*, 29(1), 29-54.
- Nora, P. (1989). Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. *Representations*, 26, 7-24. <https://doi.org/10.2307/2928520>
- Prasannam, N. (2017). *Mnemonic Communities: Politics of World War 2 Memory in Thai Screen Culture*. University of St. Andrews. Department of Film Studies.
- Strate, S. (2015). *The Lost Territories: Thailand's History of National Humiliation*. University of Hawaii Press.